

Szemere Pál két ismeretlen levele Bártfay Lászlóhoz.

Ury Lajos ny. táblai tanácselnök úr irodalmi levelesládájából került elő Szemere Pál eddig ismeretlen két levele, amelyet az ő halára készített özvegye engedélyével bocsátunk nyilvánosságra.

Az első levélnek az a különös érdekessége, hogy az 1838-i árvizet írja le több olyan részlettel, amelyről eddig nem volt tudomásunk.

A második levél tulajdonképen nem levél, csak utólagos feljegyzése Szemere Pál és Bártfay László beszélgetéseinek, melyeket egy Pécelről Pest felé tartó útkon egymás között folytattak. Kár, hogy a feljegyzések néhol nagyon vázlatosak, elsietettek, összefüggéstelenek. Ezért vonatkozásaik nem mindig érthetőek, alig felfedhető homály üli meg őket. Ezt a nehézséget még csak fokozzák Szemere Pál hosszúra bonyolított, nehézkessé terhelt mondatai, amelyek zavarják a tisztánlátást. A feljegyzéseket a bennük felvetett esztétikai kérdések és koradatok teszik irodalmi értékűvé.

I. levél.

Martius 13-dikán láttuk egymást utoljára, édes jó Laczim. A' német színháznál néztük együtt a' duna jegének zajlását, a' gátat, a' tolongó sokaságot; 's ekkor jelentéd, hogy Köloseynktől küldött iratsomó van Nálad letéve számomra. Feledém, hogy Ferit leveleim felküldetése iránt szólítám meg; 's így azt hittem, hogy az iratsomó vagy az Athenaeum és Figyelmező vagy pedig a' Themis szerkesztőjét illeti. Az nap a' magyar színházban töltöttük az estvét; de nem egymás mellett fogva ülést, mint mindig máskor: Te a' tribünnek, én meg' a' földszintnek hátulsó székéből hallgattuk Beatricét. Tudod e, hogy Fáy András sora a' zártszékek között mingyárt az első felvonás vége felé kitakarodott, s' ezekkel együtt feleségem is? Vetted-e észre, mint üresedének mind inkább inkább a' lözsök? Hallottad e, midőn zajga a' nép, mondván, Das Wasser! a' víz? 'S nem ijedtél e meg, midőn az iránt támadt zsbongás, hogy a' színházban tűz ütött ki? midőn felkiáltának néhányak, hogy semmi baj, csak vizet frissen? Én ezen körülmények között szinte elvesztém lelkem jelenlétét; 's tömlőcből szabadult rab örömeivel örvendtettem a' firhang leeresztését. Még nagyobb örömemre szolgálta, hogy inasom, kit feleségem utánam küldött, a' csarnokban bundám-nál fogva kapott meg, 's jelenté, hogy haza kísér, hogy feleségemnek baja nem történt, 's hogy a duna árja a' hazáig vezető utczákra még nem ömlött ki. Bugátot és nejét a' Wurm ház felé kísértem inasommal együtt, hogy ez, ha ott ár volna, ölében emelje a' kapuig a' gyenge beteges asszonyt. A' harminczad előtt már fénylett az ár; de Bugáték szárazon léphettek be szálásokba. A' lefokvés ideje elérkezett, 's a' rettegőzés után elbágyadva, elcsúnyve, több izben riadtam föl alvásomból.

Mártius 14 dike reggelén mind a' magunk mind vendégeink (Szemere Albertné és leánya Amália) cselédei keresének zsemlyét és tejet; de sikertelenül; tojássárgával és száraz kenyérrel reggeliztünk; 's ebédre sem magunknak sem vendégeinknek sem cselédeinknek nem volt kenyerek. Nyugtalankodva futám be a' város néhány utczáit, s' zsemlyét vagy pereczet vagy kenyeret sehol sem találtam. Balla kapitánnyal akadtam össze. Ez ebédre hitt, 's mondtam, hogy vendégeim vannak, 's mondtam, hogy nincs kenyér a' háznál. Balla Károl igére egyet; 's ez ígélet némileg megnyugtatótt; 's az áradást mentem nézni. Barátom! irtózáttal emlékezem viseza! Horvát Istvánnal találkozáván, ki könnyüben lábbadozó szemekkel jelenté, hogy könyvtára a' Museum roskadozó 's víztől körül vett falai között veszélyben forog. Később látám, hogy Horvát a' Museum felé megy fiakeren, 's utána indultam; 's Doctor Pólya Józseffel együtt néztünk a' Sándor utczába, 's együtt láttunk három házat jajveszélések után porfeleget erőszteni magokból, mely az összeroskadás jele volt; 's együtt láttuk, hogy a' czukor utczában egy két-eemeletes ház már oszlopokkal volt megtámasztva, 's együtt láttuk, hogy a' szénapiacz mindenfelé el volt borítva árral; 's együtt sejtettük, hogy az üllei utat is hasonló csapás érte, 's hogy a' Károlyi György küllakása is víz alatt áll. Rettégek között emlékeztünk Reátok, édes jó Laczim! bár ismertem lelked crejét, 's tudtam, hittem legalább, hogy a' baj nem egy könnyen hozza bonyolódásba vagy épen elszakadásba az ítélet kalauzfonalait. Hiszen a' magyar színházban az ijesztegetések alatt többször tekintetem Rád, s' nyugalmas arczodból merítettem bátorságot. Valóban, édes jó Laczim, Te szerencsésen vagy teremtvé! Fejed nem egy hamar szédül, lábod nem egy hamar tántorog — 's phisicai és morális veszéyek között egyaránt! 'S e' hit okozá, hogy Felőled és családod felől a' legbiztosabb remények között gondolkoztam mind addig, míg Vörösmartyiól hallhatám, hogy a' gróf palotájában találtak menedékhelyet, 's szc-mélyeiteket legkisebb baj sem érte. — Az ár tekintéséből déi utáni egy óraker tértem haza; 's nem sokára ez után megérkezett Balla Károl ajándékkenyere is. Barátom! Kezembe kaptam, és megcsókólam! — Estve felé Fáy András családjával és Vörösmartyival Fáy Ferenczn szállására futamodott, még pedig egészen által meg' által nedvesedett köntösben, mert a' teknyöböl, mellyen áradásborított udvarából menekedni akart, hanyat-homlok esett a vízbe. Tudod, édes jó Laczim, hogy özvegy Fáy Ferencné, született Mariássy Ilona, 's a' nagyhid utczában lévő közös Fáy-háznál ugyan azon, ugymint második, emeleten tartunk szállást. Itt valánk tehát, és többnyire együtt valánk a' lakuzóttekkel: de, barátom, a' két Fáyiné 's az egyik leánya el valának rémulve, 's a' rettegés már feleségemre, később Fáy Andrára, legkésőbb Vörösmartyra is, kezdett lassanként elragadozni. Egyébiránt ezek a mi szomszédaink, még mi csendesen vacsorálunk, péczeli vörös borom és pontos által keresének fölbátorodást; 's ha találtak e? azt szíveik és veséjük mondanák meg!

Mártius 15 dikén reggel ismét fekete kávé tojássárgával tej nélkül 's piritos Balla rozskenyereből. De ez türhető volt, azon szomorú hírháláshoz képest, hogy a' házunk alatt lévő istállók csordultig tele vannak, 's hogy a' házunk alatt lévő pinczék lépcsözetei közül nem több mint csak

két grádics van ki a' vízből; türehető volt azon rettentő hírkalláshoz képest, hogy a duna árja irtóztatóan nőtt, hogy a' földrengés temérdek házakat rozzantott meg. Dél után utcáinkon futamodni kezdett a' nép, 's kiáltozák, hogy a' Haris ház roskadozni készül (házunkkal által ellenben a' harmadik tőlünk). Kitekintettünk az utcára. Asszonyaink kapkodtak holmijok után; csomóba kötötték 's futának a' grádics felé. De hova? Mindnyájak feledék a' kérdés feleletét: később csakugyan visszatértek, 's az ablakok közt állottak résen. Irtóztató, édes barátom! Néhány pillanat múlva, mintha ágyuból lőnének, szörnyű hang csap fülkébe, 's szemben velök porfüst emelkedik föl. Nem sokára tudva volt, hogy Deron háza omlott össze. Tudod, édes jó Laczim, hogy e' háztól elég távol volt az áradás; tudod, hogy odáig nem is jutott el. Tapasztalni, hogy a' ház szárazon is dől, kétségbe ejtő körülmény volt. Már nem arról gondolkodánk, mint maradásunk életben, hanem arról, mely halálnemet óhajtunk inkább. A' ház üssön e agyon? A víz fulasszon e meg? Az éh öljön e el? E' képzeletekkel és tündésekkel hagytam el szerencsétlen szomszédaimat, kik azonban ismét péczeli vörös borommal edzették bátorságokat a' lefekvés előtt. — Feledém írni, hogy Stuller Ferenc, a' gyermek Ráday Pál nevelője, Péczelről betekinte hozzánk Martius 14 dikén jókor reggel 's tudakozá, mit izenünk tőle Péczelre, 's feleségem kenyeret és tejet bízott reá; 's Stüller ígérte tőn, hogy másnap ismét bejő, 's meglátogat. Ez a' körülmény vigasztalásul szolgált, 's remélni kezdtünk olykor olykor, hogy Stüller képes leszen valahol ladikot kapni, 's bennünket Péczelre kiszabadítani. E' remény csendessé tehetette volna alvásunkat: de Pólya József lovai az udvarunkon egész éjen keresztül szüntelen csörtetvén, igen sokszor kelle fölriadnunk.

Martius 16 dikán, mint az ezt megelőző két napon, szinte hátra volt a' fekete leves, az örökre megemlegetendő, tudnillik a' fekete kávé tojás-sárgával tej nélkül; 's ezt keservesen töltögettük be száinkon; 's általmentünk Fáy Andrásékhoz, Ferenczné vendégéhez, ki reszketve fázott, 's el volt rokedve a' tegnap előtti keresztülázás miatt, 's a' miatt, hogy félelmetől elalélt feleségén tündödni már kifáradott. A' szabadulás módjai felől tanácskozáink épen, midőn Budáról Vásárhelyinek követje földmérő Asbót úr lépett be, 's jelenté, hogy Vörösmartyt ladikon viszi által Budára. A' nagy költész 's nem kisebb ember megköszöné az ajánlást, de olly kikötéssel, hogy csak társaival együtt fogadja el. Asbót e' részben fennakadt, mert a' ladik kicsiny volt mindnyájunk számára. A' vándortársaság kétségkívül határozást tőn; de mit? semmiképen nem emlékezem. Tíz óra felé lehetett az idő, midőn szobámba Stuller rohant be, 's mondá, hogy ladik van, melly bennünket mindnyájunkat felyeszen, 's a' kerepesi lineáig fog vinni. Tőlünk Fáyékhoz szaladt, 's jelenté ottani társainknak is; 's mindnyájunkat sürgetett a' sietésre; a' minthogy valamennyien csaknem észveszve, semmivel, sem vendéggel, sem cseléddel, sem pénzünkkel nem gondolva, rohantunk le a' grádicsokon, ki az utcára. Midőn a' szegleten lévő zsidókávéházunknál a' kaszárnya felé fordultunk, a' hemzsegó népsokaság, melly szembe tolongott felénk, kiáltozott: dől a' ház! dől a' ház; 's mi épen a' dőlni kiáltott ház felé futottunk, 's zavarodásba jöttünk, 's Fáy András egyetlen fiját Gusztávot elveszté szemei elől, 's itt és ott keresgélé az alatt,

míg Stuller, a' szabadítónk, a' megváltónk, mind úntalan a' sietésre nógá-
 tott, serkentett bennünket. Végtere eljutottunk az inválidus-kaszárnya pati-
 kájának szegletéhez, hol a' balkézre lévő utcza végében gondoltuk, vagy
 inkább Stuller után tudtuk a' ladikot várni reánk. Előttünk két ház le-
 roskadva a' szűkutczán! Előttünk egy rabló fényes nappal, ki a ledölt
 házba bement, 's egész bátorsággal orza ki egyet és mást, míg Stuller
 megszidalmazván 's csak nem megbotozván, el nem úzte az istentelent. Itt
 találtam, szemben a' vármegye házával Schedelt. Kiáltottam neki; mondtam,
 hogy Péczelre szándékozunk; kérdezősködtem Bajza felől, 's üzentem, jöjjön
 hozzánk Péczelre. Schedel azt felelte visszakiáltva, mert köztünk víz volt,
 hogy az Athenaeum szerkesztő-hivatalának falai bástyaeőrösségűek. Tíz órától
 fél egyig vártunk a' ladikra: de ekkor, végtere, megérkezett. Csak most kez-
 dettem hinni, hogy életben maradhatok. Ezek léptünk be: Vörösmarty, Fáy
 András, Fáy Andrásné, Fáy Gusztáv, Fáy Ferenczné, Fáy Emília, Fáy Feri,
 Kazinczy Gábor, Bőjty, a' péczeli notarius fija, a' feleségem, és én; 's a' fele-
 ségem és én valósággal mi legeslegutolsók valánk; valamint említenem kell,
 hogy Vörösmarty is csak feleségem előtt lépett be a' ladikba, Fáy Emminek
 segítővén. Hidaszkatonaság vitt bennünket, 's igen hamar és igen biztosan.
 Mindenfelé víz és víz! mindenfelé házromok! mindenfelé csolnakok, talpak,
 teknyők, 's rajtok menekvők. Fejem több ízben szédült el ez irtóztató látások
 között. Végre a lineánál kikötöttünk. Ah, barátom! Leírhatatlan a' szaba-
 dulás örömeinek érzése! 'S minden érzés leírhatatlan, melly csupa érzés, csupa
 állati érzés, minden reflexió nélkül. 'S életmentéskor az ember, legalább
 az illy elbetegesedett idegű ember mint én, csak állat. Annyi bizonyos, hogy
 a' mi vándortársaságunk, mihelyt a' szárazra lépett, azonnal mindenki elő-
 szedte a' mije volt, volt pedig Fáy Ferencznél 's vendégeinél 'sódar, zsemlye,
 és kenyér, nálam és feleségemnél kenyér és sajt — 's mindnyájan falatoztunk,
 a' homokra kényelemmel telepedvén le. Ez alatt egy posta kínálkozott nekem,
 ki Péczelre fogna vinni, 's én meg is alkudtam vele 's feleségem szekérébe föl
 is ült, minthogy hamarabb akartunk hon lenni, hogy rendelést tehessünk előre
 a' péczeli üres kamarában, mellyből határozásunk szerint Vörösmartyt valánk
 megvendégelendők. Társaink felzúdultak, mondván: nem illik elhagynunk a'
 társaságot; 's feleségem engede nekik, 's lelépett a' posta szekereből. Azonban
 Fáy Ferenczné alig pillantá meg Hadnagy Hőgyészinek szekerét és lovait,
 azonnal fogatni hagyott; 's ő, fija, leánya, Fáy András, Andrásné, 's fijos
 Gusztáv, feledék a' mit kevéssel elébb mondának, hogy nem illik elhagyni
 a' társaságot, 's egész csendes nyugalommal hagyának el bennünket. A' jó
 isten könyörűle rajtunk is, rajtam és feleségemen; 's a' péczeli molnárunk a'
 legszívesebb arcczal kínálá szekerét; 's mi ez előbbiek példája után elhagytuk
 Vörösmartyt a' többivel együtt, 's döcögöttünk haza felé. Mielőtt én és felesé-
 gem szekerre ülénk, keservesen szollamlottam föl társaim előtt, hogy ilyen
 a' magyar; csak a' szerencsétlenség kapcsolja tömeggé őket, a szerencse föl-
 tűnésével kiki odább áll 's feledi a' közt, feledi az egyesületet. Mondám, és
 saját példammal bizonyítám be. Azonban úntunk alatt kevés idő múlva öröm-
 sikoltások hallatszottak felénk, 's azok Vörösmartynak 's úti társainak zajaik
 voltak. Őket a' posta szekér hozta Péczelre. Meg nem állhatom, édes jó Laczim,
 hogy el ne beszéljem, vagy legalább, hogy egy két szót ne ojtsek arról, mint

fogadtatánk Péczen. A' falu küszöbén Veronát találtuk, azt, ki tizenhét évig szolgálta házamat; 's barátom, zokogó örömsírással futva szekerünkhez, megállítva szekerünket, szorítva 's csókolva kezeinket! Barátom! kincsek kincse a' szeretet. Ez a' legfőbb boldogság minden boldogságok között! Elképzelem most, midőn e sorokat írom, ha Te, édes jó Laczim, vagy a' mi Kölcseynk, ha ti fogadtatok volna bennünket így! Elképzelem, igen; és — hiszem. Hiszen Te engemet... De minék a' declaratiók? Tehát vedd cselekedetemet. Olvassd bízvást leveleimet Kölcseyhez! Azokban gyengeségeimre, talán vétkességeimre is bukkansz?! 'S ha is! Szeretni talán nem szűnsz meg!? Egyőbiránt könyörgök, méltóztassál megszámolni hány darabok; szedd rendbe; 's ha lehet, mentől hamarabb HOZOK! Magaddal és családoddal együtt! De, édes jó Laczim, hallgassd meg kérésemet és kérésünket! Írj, mikor küldjük be! Addig is a' Tekintetes Asszony kezét csókolom; csókolom Lenit, Józsa urat tiszteltem, 's tisztelem barátinkat! Még egyszer könyörgök: JERTEK HOZZANK!

Öllelek

Péczel, Apr. 2. 1838.

Palid.

Ezen levelemet Tabularis ügyvéd Fatowics úr adja kezedhez. Ő a' hét péntéken szándékozik kijőni. Akkor bizonyosan veendem soraidat leveleim mennyisége felől, 'sőt talán veendhetem magokat a' leveleket is, hogy a' magam leveleit a' Kölcseyével egybe rakván, Te, midőn Péczen mulatsz, az egész levelezést olvashasd. Hát az Ottlyk-kézirat meg maradhatott e? Nem tudnál e nekem az öreg Vitkovicsné felől hírt mondani; nagyon nyugtalan vagyok sorsa iránt. Schedel Vitkovics féle papirosok iránt üzent. Mondd neki, édes jó Laczim, hogy szívesen szolgálok azzal, a' mim van: de ránduljon ki, 's nézze 's ítélje meg, minék veheti hasznát.

És még egyszer! Vedd forró csókomat, édes jó Laczim! Te legérdemeobbike minden halandóknak!

II. levél.

Tegnap ilyenkor meg sem álmodám, édes jó Laczim, hogy kocsiban üljek veled, 's oly szándékkal, hogy a' jelen és jövő hónap napjait Pesten töltssem el; 's mindezt baráti látogatásodnak 's feleségecském gondoskodásának köszönhetem. E' nyilatkozásommal indultunk meg udvaromról. A' pesti út első hídján haladtunk keresztül, midőn fejtegetém, mely különség van közötttem és feleségecském között. Ő, mint a' jó 's ép szerkezetű óra, mely pontosan jár, mutat és ver, mindig ugyanaz; szinte kivétel alá tartozván Virgil észrevételéből, varium et mutabile semper foemina; én pedig, mint Ráday és Wesselényi előtt mondtam, oly ingatag 's oly változékony vagyok, hogy hajlandóságomat, 's jóra és nemjóra, szépre és nemszépre egyiránt, inkább akaródzásnak, mint akarásnak lehet nevezni. Te engem erre mosolyogva, egyszersmind engem biztatva és erősítgetve felettél; 's feleleted sokban hasonlatos volt ahhoz, mit Schiller mond: Zwei sind der Pfad, auf welchen der Mensch zur Tugend emporstrebte; schliesst sich der eine dir zu, thut sich dir der andre dir auf: wohl dem, den sein Geschick liebend auf beyden geführt.

Beszélém, hogy Schedel a' közelebb mult télen csudálkozott rajtam, midőn Dumas művét, Keant, a' magyar színházban édig magasztalám; ki-

mondá, hogy Dumas művei gondolva derekasint, de költve sehogy sincsenek: azonban éppen ezen alkalomkor hallám tőle, hogy ő Egmont álmának megjelenését Clärchen szellem alakjában, nem tragoediai fénynek, hanem tragoedai árnyacsáknak tekinti. Mindketten ellenkezőleg vélekedtünk; 's Dumasra és Goethe Egmontjára nézve egyiránt; tudnillik Schedellel. Az úgynevezett fictiók jövének ekkor szőnyegre; 's ezek oda vezetének bennünket, hogy pura aestheticank elve gyanánt alapítanók meg: a' Szépben nem veritas naturae, hanem veritas artis, az úr; 's a' veritas artis nem egyéb, mint verosimile. Talán szóba fogott jőni, hogy a' veritas naturae, kivált a' hellén művészet romjainak korában, azaz keresztyén korunkban, olly zsarnok az aestheticában, mint a' dominus Usus a' philológiában? Arra jól emlékezem, hogy épen Péczel határát hagytuk el, 's Csaba helységébe jutánk, midőn árny és elszóródás szavaink felől beszélgettünk, melyekre Kazinczy ada példányt. A' német Zerstreung, mondám, képbén festi azon állapotunkat, midőn lelkünk érzései más meg' más és egymástól különböző tárgyak között mintegy elszórva, elzúlván vannak. Mondottuk, hogy Kazinczy czélirányosan cselekszik, hogy a' német képszavat általhozá: de annak adtuk dícséretünket, ki Kazinczy magát-elszórását, mind magyarosabban 's mind sokkal szebben, elszórakozotnak, elszóródotnak változtatá el. Ekkor említém azt is, hogy Schillerből a' messzinai hölgyet és Stuart Mariát, úgynevezett interlinealis módban, azért próbálám fordítani, 1811 dik év körül, hogy lássam, egy vagy más német képszavat mennyire lehet általmásolni nyelvünkbe: de példára nem emlékezhetém többre, 's arra is hosszas keresgélés után, mint: beschirmen, pajzsolni. Szóba jött Szenvey magyar nyelve schilleri fordításaiban; hogy inkább könnyen, mint schilleri poesisgazdagsággal fordít. Szenveytől Kazinczyra tértünk által ismét, 's beszélgetésünk alatt most már nem másodszer, hanem harmadszor, sőt talán negyedszer. Kazinczy bántva érzette magát a' Tud. Gyűjteményben Füredi Vida' vagyis Horváth Endre recenziója által; 's minden fordított darabját, a' Podoczon kezdve, általadá nekem Lasztóczon — akkor hónapokat töltöttem Zemplén megyében napam házánál, két órányira Széphalomtól —; 's tüzet, biztatott, 's olykor-ollykor általrándulván hozzám, útba is igazított, 's támogatott és segít: de dolgozásomat két év elmúltával sem rekeszthettem be, minthogy a' fordítást eredetijével sorról sorra, pontról pontra, hasonlítám együvé; 's minthogy a' megjegyzettek 's megrovottak száma tetemes mennyiségre szaporodott föl. Sőt a' második év multával még csak közepén fogtam lenni recenzióm' materialéji' gyűjtésének. Megmutattam a' készeket Kazinczy-nak; mutattam, mennyit hagyogatott el, 's nem csak Gesznerben, hanem még az Adolphs Briefe-jében is — vagy inkább helyesebben szólva, nem csak A-ban, hanem G-ben is; mert az inkább — classicusban elhagyni valamit, 's bár mit nagyobb vétek —; 's mondám, hogy elve a' fordításban ez volt, Et quae dasperat nitescere posse, relinquit; 's mondám, hogy efféle elv, melly francia elv, 's nem wielandi, 's még kevésbbé vossi, ellenkezésben áll azon elvvel, mellyel akkor már Sallustot fordítá: és mindezek nem valának tetszésére Kazinczy-nak; noha hallgatott; én pedig félben hagytam a' dolgozást, a' készet vagy töredéket Kőlcseynek küldvén Csekére, hogy azon esetre, ha academiái emlékbeszédében Kazinczy felett, jegyzeteim némi fölvilágosítás vagy utasítás gyanánt szolgálhatnának, hasznokat vehesse. Ekkor szólottunk a Majláth német

regéjének fordítása felől, s' a' Szent Hajdan' Gyöngyeinek G. recensense felől a' Kritikai lapokban, 's az felől, hogy Kazinczy és én a' G alatt Schedelt gyanítottuk 's a' t.; avagy még Péczen? erre, megvallom, nem emlékszem. Hasonlólag nem maradt meg fejemben igen sok más egyéb, miket Te fogtál mondani, édes jó Lacczim, még pedig hol pro 's hol contra; 's valóban' nem volna érdemtelen pszichológiai vizsgálatra, az után tapogatoznunk: Többet vagy kevesebbet tartunk e meg saját beszédeinkből, mint társunkéból. Azért e, mert a' tárgyak mik magunkban már gyökeresedvők; a' tárgyak ellenben beszéd-társunktól, még csak általplántalandók lelkeinkbe? Azonban együtt-utazásunk alatt megtörténhetett az is, hogy fecsegésem Dunája, a' szerint szaggata el minden gátokat, mint németmagyartörök Dunánk ez idei Martius közepén Pestbudán és Budapesten. Annyi bizonyos, a' mennyire emlékezetemnek hinem lehet, hogy Keresztúr helységének nyugati végén még mindig én fecsegtem, 's folyvást és folyvást én fecsegtem.

Azonban, még nem jutottunk messzére, 's alig egy két puskaövetnyire a' Budapesti határföldön, vagy legelőn, midőn philológiai beszélgetésünk politicaivá változott el; 's ezt már talán állítani is merem, hogy o' tárgyakban Te valál a' beszélő, édes jó Lacczim, és én csak hallgatód, 's az is legfeljebb benovolus. Emlékezem ugyan, hogy nyereségnek tartám, ha apostatásitáinkért ha csak hat ezer forint is fizettetik évenként a' térítőnek; mert ez azt mutatja, hogy a' megvettetésből, mely nulla, valami több negativumba, azaz positivum felébe jutottunk el, 's talán abba, hogy tartanak tőlünk; emlékezem, hogy az oppositót egyáltalában és mindenütt hasznosnak mondam; Te azonban, édes jó Lacczim, political tárgyait nézve, egészen ellenkező véleményben voltál, mint én; de miért és miképen? erre alig emlékezem. Liberalizmus és intolerantia, absolutizmus és indolentia, korszellem, protestantizmus története Luther korában, 's két századdal azután, midőn költészek és festészek tértek vissza, Bal vélekedések Wessélynitől, Bal vélekedések correctora Orosz, Hírnök...

Tégy bírságot — mert a' szót is említettük utunkban, mint mellyet mult télen kovácsolánk Nálad, Te és Vörösmarty és én —; 's hívd vissza emlékezetedbe beszélgetésünk tárgyait napkönyved számára. Tegnap délben Magad mondad, hogy olly revezetes tárgyakon futottunk keresztül, hogy méltó volna azokat följegyeznünk. Későcske keltem föl, 's így azokat csak sietve, kapkodva hányhattam egyet és más papírosomra. De elharangozák a' déli tizenkettőt; 's így berekeszttem soraimat, hogy azokat, mielőtt baráti szíveségedből asztalodhoz leülnek, személyesen mutathassam be.

Költ a' Fáy-háznál, a' nagy-híd utczában April 27 dikén, 1838. NB. Pesten.

Üdvözetlet és kézcsókot nem küldök, de viszek; 's minden bizonnyal nagyobb mértékben, mint ét-vágyat.

A külső boríték-lap címzése:

Tekintetes

Bártfay László Úrnak,

Pesten.

Károlyi György grof' udvarában.

A boríték-lap hátulsó részén záró pecsét van.

Közi: *Brisits Frigyes.*

Tallózás a kuruc balladák körül.

A magyar irodalomtörténetben nagy port felvert „kurucdalpör“ elindítója, Riedl Frigyes az Irodalomtörténet 1913. évfolyam 417—452. lapjain a kurucballadákrol írt értekezésében meggyőző érveléssel 10 kurucballadát Thaly Kálmán szerzeményének tart. Azóta sokan hozzászóltak a kérdéshez mellette és ellene. Az akták még nincsenek lezárva. Sok költeményről kimutatták Thaly Kálmán szerzőségét, de nem bizonyos, hogy a többit nem Thaly Kálmán írta.

Riedt bizonyítékai közül nem csekély fontosságú a kurucballadák eredő helyeinek vizsgálata, s az a megállapítása, hogy ezek fiktiivék. Az eredő helyeket illetően Thaly hivatkozik: 1. *levéltárakra*, 2. *személyekre* (Rákóczi búcsúját mint élő népdalt közli.) Allítólag levéltárakban ta'álhatók: Esztergom megvétele, Ocskay Lászlórol való ének, Ujváriak dicséreti, a Kőöldi harcrol, Dunántúli bujdosó kuruc éneke. Ez utóbbihoz hozzáfűzi, hogy barátjával, báró Nyáry Alberttel kutatva találta. Személyekre hivatkozik a Nagybercsényi Miklós (Konkoly Dezső), Balogh Ádám nótája (Ft. Uzsay Ágoston). Német sas vert fészket c. balladánál, melyet egy öreg Beszédes uradalmi úrnál levő régi feljegyzésből másolt le 7—8. évvel azelőtt, midőn Simontornyát Csapó Kálmán kíséretében meglátogatta. A Bezerédi nótáját Thalynek Szikszay Lajos úr egy kemesaljai Kardos nevű öreg nemesnél levő multszázadi feljegyzésből lemásolva küldte neki Pápárol. „Hogy képzelhető — írja vitéz Veszprémi Dezső —, hogy az Adalékok megjelenésekor (1872) azok a személyek, akikre hivatkozott Thaly, nem tiltakoztak, vagy legalább is szóvá nem tették volna, hogy Thalynek nem adtak semmiféle költeményt.“¹ Bizonyos, hogy gondolkozásra késztető megjegyzés. De Konkoly Dezső 1867-ben, Uzsay Ágoston 1869-ben már nem éltek, így rájuk bátran hivatkozhatott Thaly, de hogyan magyarázzuk ezt meg Csapónál, Nyárynál és Szikszaynál? Ami a Nyáry Albertre való hivatkozást jelenti, a Thaly adta megjegyzés alapján nem lehet állítani, hogy b. Nyáry Alberttel közölte felfedezését, csak azt, hogy vele együtt kutatott. Ugyancsak így áll a dolog a Csapó Kálmánra való hivatkozással is, ahol maga Thaly is csak hozzávetőleges, 7—8 évvel előbbi — nevezzük — „körülmény-alibi“-re hivatkozik, már pedig ilyen hosszú időre nehéz, s rendszerint homályos is a visszaemlékezés. Még talán legnehezebb kifogást találni a Szikszay—Kardos-féle kettős hivatkozásra, bár Riedl a Szikszay—Thaly-féle levelezésben (Nemzeti Múzeum) ennek a költeménynek felemlítését sem találta. Mindenesetre fontosak a balladához adott „tájékoztató“-ok személyi vonatkozásai, s a kutatásnak ezirányban is ki kell terjeszkednie.

Körülményalibi — hely, személy, idő — szempontjából nagyon érdekes s tanulságos az Adalékok II. 144—146. l. között a *Mikor virrad megint...* kezdetű költemény, amelyet Thaly szerzeményének tartok. Ehhez ezt írja tájékozással: „Ezen némi töredékességében is oly becses s valódi népies eredetűnek tetsző éneket Ráth Károly barátom szívességének köszönhetem, kinek 1861-ben Koroncon mondá azt tolla alá ugyanazon ottani vén bocskoros nemes ember, aki után a koroncai ütközetről szóló éneket is följegyzé.“²

¹ *Thaly Kálmán védelme*. 6—7. l.

² *A koronci harchoz* (Ad. II., 57—59., 46—52., 53—56; tájékozással írja: „Boldogult Ráth Károly akadémiai tag írta le 1861-ben Koroncon egy ott lakó öreg nemes ember ajkáról.“)

A költemény — Riedlrel szólva — teljesen Thalyra emlékeztet. „A legtöbb balladában valami névfelsorolás van, amelyet a balladák seregszemléjének lehetne mondani; kurucisztek, kurucezredek vagy legyőzött német vezérek neveinek felsorolása. Van olyan ballada is, mely egy bizonyos időpontra tekint át a különböző helyeken lévő kuruc vezérek sorsát, mégpedig oly terjedelemben, s oly pontossággal, aminő csak hadvezértől vagy történetírótól telik.“ Ez a megállapítás teljességgel ráillik arra a költeményre, amelynek szerkezete valóban művészi s nem is látszik „töredékesnek“. Az első versszak a kuruc vezérek (Bottyán, Bezerédi, Balogh) felsorolása, a külső formában vele megegyező harmadik versszak az osztrák vezérek (Haister, Stahremberg) neveit tartalmazza, a második és negyedik versszak hadieseményeket említ meg, amelyek 1706 második felében történtek. Ezeket a hadieseményeket: a soproni sáncok megvétele, a Bécs alá való beütést, az egervári harcot, Stíria égetését részletesen megírta Thaly *Bottyán élete* c. történeti művében.³ Ugyancsak megemlékezik az egervári harcról II. Rákóczi Ferenc emlékirataiban is, egy kis jegyzetben kiemelve Béry Balogh Adámot is, mint akinek vitézsége döntötte el ennek a harcnak sikerét. Érdekes, hogy e jegyzetben is megvannak e költeményben szereplők nevei.⁴ Legérdekesebb azonban *A nagyszombati és győrvári harc* c. műve,⁵ melyben kimutatja, hogy nem helyes az egervári harc elnevezés, mert a harcot Győrvárnál vívták meg, mint a ballada is énekl. Különös, hogy Thaly, aki történeti műveiben szeret költeményekre is hivatkozni, mint történeti dokumentumokra,⁶ egyik művében sem hivatkozik e balladára, amelyet pedig már 1861-ben ismert. Nagyon valószínű, hogy e balladát Ráth Károly halála, 1868 után írta az általa végzett történelmi kutatások nyomán feltárt adatok ismeretével, a „tájékozásban“ meg ezzel akarja megerősíteni a győrvári harcra vonatkozó kutatásainak eredményét.

Költői eljárására vonatkozólag is jellemző ez a ballada. Riedl szerint „szerep költeményeibe kétségtelen kuruckori szövegekből sorokat iktatni.“ Így a költemény következő sorai:

„Mezők két mérföldig vérrel virágoztak“ és
 „Hanem az hollóknak,
 Az saskeselyűknek, égi madaraknak,
 Erdei vadaknak, erdei vadaknak.“

Megtalálhatjuk *A koronci harcról* c. énekben:

„Széljel a sík mezők várral virágoztak,
 Égi madaraknak, avagy a vadaknak.“⁷

Még egy: a feltündökölhető díszítő jelző is nagyon kirívó ebben a „népi“ eredetűnek látszó énekben.

Az *Ujváriak dicséreti* c. kurucballadát is Thaly szerzeményének tartja Riedl.⁸ Felhozott bizonyítékai eléggé tanúskodnak erről, de kétségtelenné lesz

³ *Bottyán János*. Pest, 1865. 130—133. l.

⁴ *II. Rákóczi Ferenc emlékiratai*. Pest 1860. 199—200. l.

⁵ Pest, 1869.

⁶ V. ö. az Ocskay Lászlóról való énekre való hivatkozást az Ocskay Lászlóról írt történeti életrajzban (Pest, 1860. 761—764. l.)

⁷ Thaly: *Adalékok*. II. 57—58. l.

⁸ Irodalomtörténet. 1913. 431. l., 448—450. l.

Thaly szerzősége, ha összevetjük 1865-ben megjelent *Bottyán János* c. életrajzával, melyben igen sokat foglalkozik az érsekújvári vitézek dolgaival. Az összevetés eredményeképpen megállapítható, hogy a ballada és a történeti mű között szoros kapcsolat, egyezés van. Így a ballada 1—3. versszaka feltűnően egyezik az életrajz 193—195. lapjain található leírás kifejezéseivel, ami magában is fontos, de kétségtelen bizonyosságú a gondolatmenet azonossága, mellyel a magyar serénységet dicsőíti mindkét mű. A 4—6. versszak *Bottyán élete* 132. lapjára utal. Az 5. versszakban találjuk a diadal szót, melyet Riedl nyelvtudományi szónak tartott, azonban Simai Ödön kimutatta, hogy már 1750-ben — ami ugyan már nem kuruckor — előfordul. Csak az a különös, hogy ugyanaz a jelzője a balladában, mint Thaly történeti művében: megverte szép diadallal (*Bottyán élete*, 136. l.)⁹ Feltűnő a 8. versszak földrajzi neveinek felsorolásában a sorrend azonossága, az életrajz 458—459. lapján található sorrenddel. Eredetinek, s 1710-ből eredőnek tételezve fel a balladát, szinte lehetetlen magyarázatot találni az egyezésekre, de kezünkbe adja a megfejtés kulcsát maga Thaly, aki — mint írja a balladához adott tájékoztatóban (*Ad. II. 282. l.*) — 1868-ban másolta le, így 1865-ben megjelent történeti művének önmagára tett hatása világos és megmagyarázható. *Ujvári Gyula.*

Szenteleky Kornél.

Neve fogalom odalent dőlen. Osziváci sírjához halála évfordulóján — Szent Istvánkor — minden esztendőben elzarándokoltak, és elzarándokolnak a bácskai és bánáti írók erőt meríteni, hitet és irányt. Szívesen hasonlítják Kazinczyhoz. Abban is egyek, hogy működésük a maradandóbb, nem frói munkásságuk. Pedig Szenteleky szívesebben lett volna csak-szépíró, mint zászló. De sorsa az iránymutatók, az ébresztők, a közönyösség jégkérget töregetők közé hívta, vágyait, álmait verseibe rejtette és regényébe: az *Isola Bellába*.*

*

Regénye *keletkezését* nyomon kísérhetjük Leveleiben. 1929. márc. 19-én útrakerel Taorminába. Pár hetet tölt itt. Május közepén már érlelődik benne a terv: megírni emlékeit. „Az impressziók még élnek, féltve őrzöm őket, hiszen más kincsem úgy sincsen. Az emlékek azonban sápadnak, hervadnak s én megint csak nagy szegénységben maradok. Oly messze s oly bizonytalan az új Isola Bella, a holnap szigete, amelyen ismét megpihenhetek és varázsos

⁹ V. ö. még: *Miénk a diadal — Zeng háltariadal*, Thaly: *Kurucvilág*. 45. l.

* Szenteleky Kornél *Művei* hat kötetben: *Isola Bella* (regény); *Holnap-holnapután* (elbeszélések); *Kronikák* (cikkek); *Utítarisznya* (útleírások); *Ugartörés* (tanulmányok); *Úgy járt az élet* (elbeszélések). Az 1941-iki könyvnapra jelent meg *Herceg János* sajtó alá rendezésében és kísérő tanulmányaival (egy-egy kötetekben). Herceg tömör írásai Szenteleky hagyatékának gondos sáfárját árulják el, szempontjai a kiadásra nézve helytállóak, megállapításai irodalomtörténeti érzékre vallanak. De éppen irodalomtörténeti szempontból szívesen olvastuk volna az egyes Szenteleky-írások mellett pontos lelőhelyét, megjelenési idejét mindenütt, és egy-két szavas jegyzetet. A kiadás nem öleli fel Szenteleky minden művét, így verseinek közlését is kénytelen volt Herceg mellőzni a kiadási nehézségek miatt, jóllehet eredetileg ez is tervbevetett.

napokat, heteket élhetek, ezért ma még visszafordulok, az emlékek herbáriumát rakosgatom, csinosítom, rendezgetem az illatokat, mosolyokat, kósza, foszlós, meleg mondatokat. Szeretném megírni ezt a káprázatos Isola Bellát...“ Június elején már készül is „sok kedvvel, hittel, áhítattal“ „az éjtszaka csendes, békakurutyolós óráit“ lopva el. „Nagyon szépre ezerném csinálni ezt az írást.“ Sokat töröl, folyton gyomlálgat kéziratában. Még be sincs fejezve, máris kezdi folytatásos közlését a Vajdasági Írásban. Kéziratának kúszasága, az idő sürgetése arra kényszeríti, hogy személyesen utazgasson fel Szabadkára Ószivácról gépbe diktálni a következő folytatást. Szándéka, hogy a folytatásokat más tördeléssel könyvalakban itt adja ki, kútbaesik. Decembe-re már „komoly eltökélt a vágy“, hogy pesti kiadóhoz fordul. Fekete Lajos azonban hiába házal a kézirattal Budapesten. A visszautasítás fájdalma ismét felzakítja lelkében a vágyat Szicília után. Menekülni szeretne „a csúf, karcolós, keserű“ hétköznapokból, hisz „Taorminában már nyílnak a rózsák...“ — Kunz Aladárhoz fordul a pesti kudarc után, és vállalja 300 példány eladását szűkebb hazájában, „a tespedt, szenvtelen és szívtelen lapályon“, „kopár fák és még kopárabb lelkék között“. Végre 1931-ben az Erdélyi Helikon égisze alatt napvilágot lát álmainak könyve: az *Isola Bella*. Homlokára Dante szavait tűzi: „E végzés, testvér, fátyolba fonódott — oly lélek szeme előtt, mely tüzeben — szent szerelemnek nem acélozódott“ (Par. VII. 58).

*

Szabó Szabolcs, alföldi magyar író, a „lapos síkok“. „nyiszlett akácok“ és „bámuló barmok“ közül szabadságát eltölteni Taorminába menekül. A Rosapenzióban nemzetközi társaság gyűl egybe. Szabolcs ismeretségei közül még Lucieé sem ivódik lelkébe, aki pedig Párizst hozza el számára könnyű, odaadó szerelmével. A magyar írónak a legnagyobb élményt Inge Höyen, a dán származású kommunista nő jelenti. Lassan komoly, mély szerelem szövődik kettejük közt. A döntő fordulat: Isola Bella. Kis sziget ez, szemben a fürdővel. A dagály elvágja a szárazföldtől Ingóval és Szabolccsal együtt, akik e szigeten találnak egymásra végleg. Lelkileg is. Isola Bella jelkép lesz, és a regény címét adja, Inge, ez a férfias nő, teljesen a magyar író kezébe teszi le sorsát. Szabolcs habozik. Fél, hogy Inge örökre egyedül marad a lapos síkon a kicsinyes emberek és a lomha, szürke napok között, „melyek üres tarsollyal, szenvtelen arccal kullognak a temető felé“. Elválnak. Szabolcs elutazik. Mihelyt azonban megtudja, hogy Inge anya lesz, rohan érte: hazaviszi. E madáchi fordulattal „indult el két összesimult lélek az új élet és az új tökéletesebb ember felé“.

*

Isola Bella nem más, mint menekülés az otthon fájó problémáiból, az otthon fojtó légköréből. Szenteleky álma. Ezért tiszta líra: a szép sziget, „élete legszöbb szigete“, az antik mítosz „boldogok-szigete“, ahová álmaival elszökhet. Ez *romantikus* jegye. (Szenteleky mindig hangoztatta a couleur locale szükségességét a délvidéki irodalom létjogosultságához. Mintha magát mentegétné egyik írásában, amikor kimondja: a couleur locale hiánya is lehet helyi szín. Ilyen értelemben az *Isola Bellában* is megkapjuk Bácskát: negative.) De romantikus azért is, mert szükségét érzi, hogy saját magáról beszéljen. Szabó Szabolcs mögött Szentelekyt érezzük, a poros kis bácskai falu író-

orvosát. A taorminai út is, mint láttuk, való. Egy berlini egyetemi tanár özvegye volt útitársa, akit magával vitt Ószivácra is, és aki Szenteleky kedvéért meg is tanult magyarul. Inge Höyen is éppen magyarul tanul, mikor Szabolcs visszamegy érte. Saját különlegességeit ruházza rá Szenteleky Kornél Szabó Szabolcsra. Szabolcs is zongorázik, ő is európai műveltségű, Párizs rajongója. Fínom lélek. Érzelmi élete uralkodik egész lelkiségén, őszintén tud lelkosedni, de hamar csügged, vágyakban éli ki igazi életét, szeméből néha mély szomorúságot lehet kiolvasni. Szereti az őszet, a ferde, fáradt napsugarat, a vöröslő fákat és a szelíd, síma víztükröt.

*

„En nagyon komolyan hiszek abban, hogy az emberben a szeretet az egyedüli mozgató energia“ — mondja Szabolcs. — „Mégis csak ez az egyedüli, ami megmarad túl a harcon, az életen, mégis csak a szeretet mozgatja a Napot és a többi csillagokat“ — írja Szenteleky halála előtt hat héttel Cziráky Imrének. Az *Isola Bella* a humanista, az emberszerető, az idealista lélek vetülete. Erősen *világnézeti* színezetű. Ezt a világnézetet Szenteleky kisebbségi helyzete határozza meg. Szerb megszállás alatt élt, másodrendű polgár lett saját hazájában. Lelke mélyén a sovinizmust okolja lealacsonyító helyzetéért. Leveleiből tudjuk, mennyit szenvedett egyes hivatalnokok túlkapásai, nemzeti türelmetlensége miatt. Keres tehát magának egy modusvivendit, egy világot, ahonnan mindaz kiküszöböltetik, ami bántja, és útlevélmegtagadással országhatárt állít eléje, mikor beteg tüdejét naposabb tájakon akarja gyógyíttatni. Így jut el lélekben az általános emberhez, és egy képzelte ideálvilághoz, amelyben „mellékes lenne... az is, milyen államban él az ember“. A fanatizmusnak nincs helye ebben a világban, ezért kap oldalvágást a papság, a fasizmus. — Egy francia írta nőismerősének: Ön azt mondja, nem szeret, és levele négy oldal, sűrűn teleírva. Így árulja el magát Szenteleky is. (Különben is működése, levelei — főleg élete utolsó szakaszában — erős magyar érzésről tanúskodnak.) Az *Isola Bellában* lépten-nyomon előlép a „nemzeti“ problémája. Pozitíve is. Európa összes világnézeti problémáját bele-sűríti könyvébe. Milyen melegen ír a flamand nemzeti törekvésekről, a flamand dalról! Ingének is sokat beszél „fajáról, a magyarok árvaságáról, testvérelküliségéről“. Siracusában pedig magyar nótákat játszik neki: népdalokat. Alkalmat kíván nyújtani Ingének, hogy megismerje a magyar lelket. „Vajjon van-e még egy nép, amely annyit panaszkodik dalaiban az egyedüllétről, az árvaságról... Egyedül, testvértelenül búsulunk, iszunk, nótázunk, dlibábot nézünk, csillagokat ámulunk és pusztulunk Európá közepén.“

*

Az *Isola Bella* nem a legjobb műve Szentelekynek, de talán a legkifejezőbb, levelein kívül belőle lép élénk leginkább Szenteleky az ember. Ezért foglalkoztunk vele bővebben, egyéb írásainak fejtegetését, az író és irodalomszervező bemutatását más alkalomra tartva kedves kötelességünknek.

Elhullt ő is — immár tizenkét éve — mint ahogyan „lassan elhullunk mindannyian ezen a tájon, de hullásunk nem marad céltalan és terméketlen“. Bármit hozzon is a jövő, a délvidéki írók már nem fognak talajtalanul bolyongani, van már társtalanságunknak társa, törekvéseiknek összefogója és irányítója. A Sztankovicsból lett Szenteleky, akiben anyai ágon a Kisfaludyak vére

buzgott, mint egykor Damjanich, nem pravoszláv paptól várta az utolsó vigaszt: utolsó napjaiban a római katolikus vallásra tért át, hogy úgy „hulljon el“, ahogyan a magyarok szoktak „ezen a tájon“. *Zimándi Pius.*

Hatvany Lajos széljegyzetei a „Vér és Arany“ margóján.

Néhai professzorom, Angyal Dávid könyvtára őrzi a *Vér és Arany* első kiadásának (1908, Franklin) egy érdekes, Hatvany Lajos széljegyzeteivel ellátott példányát. Érdekes, mert arról tanuskodik, hogy miképen látta az írókortárs Ady romantikus korszakát, költői jelentőségét és szerepét, de jellemző Ady fogadtatására is. Nem lehet teljes pontossággal megállapítani, hogy a könyvet Hatvany mikor adta Angyal Dávidnak, de kétségtelen, azért, hogy meggyőzze őt Ady költői újszerűségéről, — gondolom, még Gyulai Pál élt s így az ő figyelme fordíthatta Angyal Dávid érdeklődését is az „újhangu“ poéta felé.¹

De beszéljenek a dokumentumszerű feljegyzések:

Párisban járt az ősz.

„F... rőzsedalok

Füstösek, furesák, búsak, bíborak

arról, hogy meghalok.“

A keletkező, a költő lelkében fel-felvillanó dalt nem lehet jobban megnevezni, mint így, hogy rőzsedal, az ember szinte látja felszikkázó fényét, a kihunyását, — míg végre fellobog.

A kifejezhetetlen világos kifejezése.

Ki nem érezte az ősz első rezzenését merő nyárban? Ki fejezte ki valaha? Sőt ki hitte, hogy ez impressziót meg lehet ragadni?

A percek aratója.

Milyen óriási az első két strófa.

Berzsenyi pátosza — az ő kellemetlen tudományoskodása nélkül. Örülök a „fene bánja“ költői rehabilitációjának. Itt minden egyéb gyöngé lett volna, ez az egyetlen kifejező szó. Valósággal ünnepélyes lesz, ez a triviális szólás. A harmadik strófa is kitűnő.

Elillant évek szőlőhegyén.

Hatalmas!

A halál rokona.

Gyönyörű!

Spleen! de mindenkinek volt már ilyen spleenje, s milyen finom, hogy gyászlistájába beveszi a fölébredőket, akik az életre ébrednek álmaikból. Ily melódikus, ily gondos vers nincs az egész kötetben. Mikor a Vasárnapi Újság-

¹ Abban az időben történhetett, amikor Gyulai egy alkalommal azt mondta Adynak: „Ha még egyszer olyan verset ír, mint „En a halál rokona vagyok“, szivesen közlöm a Budapesti Szemlében“. Ez a vers — *A halál rokona* — éppen a *Vér és Arany*ban jelent meg. Ld. Kardeván Károly: *A váradiak s Ady egy estje Váradon*. Ady-Múzeum, II. köt. Bp., [1925.] 84. l. — V. ö. még Hatvany Lajos: *Gyulai Pál estéje*. Bp., 1911, Nyugat. 84 l. (Nyugat Könyvtár, 9.)

ban¹ megjelent, azt hittem, hogy ennél jobb nem lesz a kötetben s íme kiderül, hogy van ilyen tíz is. Pedig egy is elég, hogy költőt igazoljon.

Menekülj, menekülj innen.

Ady emlékében a „ballada“ csak a Beöthy—Greguss-gyűjtemény iskolai víziójával kapcsolatos. Számára Arany nem is élt. Legfőlebb ha azt tudja, hogy Kiss József írt balladákat. Ezért a mult jellemvonását abban látja, hogy árcos Hunnia balladát akar. Ballada az ő nyelvében egyértékű sok színonimával: maradi, podáns, tanári, művészietlen költészet. Vargha Gyula poézisa s egyéb ilyes. Nyolc évi gimnáziumi tanításnak ez az eredménye. Jellemző!

Hepehupás, vén Szilágyban.

Az első versszak 4—5. sorát:

*Paraszt zsályaként aludt el
S bús krizantém-fürttel ébredt*

írónnal aláhúzta s a margóra írta: gyönyörű!

Fölszállott a páva.

Kultúrprogram népdalformában! Milyen sikerült!

Egy csúf rontás.

Mennyire Petőfi és Csokonay (sic!) fajtája ez az Ady.

Szent Margit legendája.

Milyen diszkrét, mily finom olykor ez a titánkodó legény. Ez tán a leg-artistiztikusabb vers!

Párizs, az én Bakonyom.

A magyar ember képzete Párizsról mennyire megvan a kifejező címben. Neki ez a város: a sűrű, a zúgás, a rejtek. Bizonyára sohasem volt a Louvre-ban.

Jó csönd-herceg előtt.

Az éjjeli erdő félelmetessége egészen benne van!

Sötét vizek partján.

Az 5. és 8. versszak írónnal aláhúzva.

Ilyet sohasem éreztem — nekem antipatikussá az ember, ki ilyet érez — s megrendít ez az antipatikussá ember, ha érzését kifejezi. Ily kerészetlenül, ily hatalmasan. „Hárfámat...“ stb. ez a két sor a legnagyobb merés és a legnagyobb egyszerűség. Ilyet jó perceiben Verlaine talált néha.

A nyári délutánok.

Szép impresszionista plein-air, mely azután elromlik.

Az alvó csók-palota.

A kötet legjobb darabjai közé tartozik. Minden férfi ismeri ezt a hallucinációt. Csodavers!

Strás az Élet-fa alatt.

Az 1. versszak első két sora és a 4. versszak első két sora tollal aláhúzva.

A legszebb magyar versek egyike — valóságos szoltár! Verlaine Sanglots longs-ja és le ciel est par dessus le toit-ja mellé állítható!

Havasok és Riviéra.

Be szép!

¹ 1907 nov. 3.

Egyedül a tengerrel.

Csomó triviális szerelmi versmotívum: hotelszoba, pamlag, parfüm, virág. Bárki más vulgaritásba merül. Ady se tire d'affaire. Itt egy inverzió ereje menti meg, a versmérték subogása, aztán a Pharos, a szép görög szó zománcoz be egy sor... végül jó a mindent bekoronázó, szinte tengerhullámokkal csapdosó: Dalol a tenger és dalol a mult!

Az Ertől az Óceánig.

Petőfi nagy öntudata ez!

Közli: *Kozocsa Sándor.*

Hírek.

Apor-kódex. A *Codices Hungarici* sorozat második kötetét, az Apor-kódex hasonmását bevezetéssel ellátva Szabó Dénes rendezte sajtó alá az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában. A kódex nevét tulajdonosa, az Apor-család után kapta, innen jutott a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba. A kódexet a Margitszigeten premontrei apácák írták.

Magyar Századok. A magyar próza kiemelkedő alkotásait magábafoglaló, Tolnai Gábor szerkesztésében megjelenő sorozat újabb kötetei: *Pázmány Péter munkái* (Sík Sándor); *Erzelem és okosság*. [A magyar próza a felvilágosodás korában] (Baróti Dezső); *Jósika Miklós báró: Az első lépés veszélyei* (Kozocsa Sándor). Érdeklődéssel várjuk a sorozatot befejező köteteket.

Ismeretlen misztérium és passió Temesvári Pelbárt beszédeiben. A véletlen körülmények összetalálkozása jelentős drámai emlékekkel gyarapította a középkori magyar irodalmat. Az elmúlt év karácsonyára a budapesti piarista-rend teológus növendékei előadásra alkalmas liturgikus drámát kerestek, miután két évvel ezelőtt hasonló alkalommal a Hartvik-kódexben talált *Stellát* adták elő. Kérésükre Szentgyörgyi András teológus, aki egyháztörténeti szempontból foglalkozik Temesvári Pelbárttal, a *Stellarium*nak egy szép helyét választotta ki. Az előadás előkészítését vállaló növendék, Kardos Tiborhoz fordult, aki az előadandó szövegrészt nemcsak alkalmasnak találta erre a célra, de benne a késő-középkori ciklikus misztériumdráma egy önálló részét ismerte fel. Szentgyörgyi András erre a maga részéről vállalta a szövegrész újrakiadását, valamint fordítását, Kardos Tibor pedig az azonosítás munkáját. Ez utóbbi feladat megoldása közben a *Sermones de sanctis*ban tizennégy passió-jelenetet talált még. Annyi megállapítást nyert máris, hogy mindkét esetben a késő-középkori drámairodalomnak egy olyan ágáról van szó, mely a prédikációt drámai jelenetek előadásával kapcsolta össze és Olaszországban volt elterjedve. Mind a bevezető tanulmány, mind a szövegek és fordításuk rövidesen megjelenik a Magyarországtudomány folyóiratban. Amíg újabb emlékek elő nem kerülnek, ezek a szövegek a leghosszabb középkori latinnyelvű drámáink. Érdekes, hogy Horváth Cyrill, a *Stellarium*ban felismert misztériumról azt tartotta, hogy a mű legszebb része, mely „úgy hat ránk, mint valami drámai költemény“. Megjegyzését azonban nem fűzte tovább és teljesen feladásba ment.

A 3—4. szám 1945 nyarán jelent meg.

Felölös szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest, VIII., Rákóczi-út 19. 45.399. — Egyetemi Nyomda, Budapest, 1945. (F.: Thiering Richárd.)